— Ану назад! Ти сидітимеш мені на печі, га?

— Ма-а...

— Я що сказала?

— Ма-а-мо!

— То ти сперечатись? Ти не слухатись? Ось зараз як візьму ременюку, ти в мене потанцюєш.

— А надворі вже сонце.

— Що ти мені про сонце торочиш? Сонце захотіло — виглянуло, захотіло — сховалось. Його одягати не треба, і взувати, й годувати. Воно само себе гріє.

— Його німці не підстрелять, еге ж?

— Хай спробують — руки не доросли,

— І до мене не доросли, ви не бійтесь.

Мата мовчки дивиться на Тараса. Очі в неї — як вугляки і в сина — як вугляки. Нарешті мати журливо усміхається, і Тарас усміхається — трохи веселіше, проте також із журбинкою.

— Біда ти моя,— зітхнула. Хлопець піддобрюється:

— А біда перемелеться, то щось буде, так? Зласкавлюється мати:

— А буде, чого ж...

Крізь замерзлі шибки на долівку, на лаву й на тапчан цідиться ранкове жовте світло, а лід від нього на склі — голубуватий. У печі потріскує вогонь. Тарас відчуває під собою гарячу черінь і зажмурюється від задоволення. Наче й немає війни. От якби лежав отак весь час на теплому, а мати в печі палила й палила, він лежав, а мати палила й палила. Тоді б і голод непомітний став, і холод, і нікого боятись не треба було б, і мати по ночах не зітхала б і не плакала б, і корову Гульку не погнали б до дойчів, і їхню сусідку Ганю Дудку не забрали б на роботу в Німеччину... Розплющує хлопець очі — бачить долівку в золотих тремтячих плямах, голубуваті вікна, а за вікнами ж зима і... Він зіщулюється...

Снідає картоплею з квашеними огірками, а сам позирає під тапчан, де стоять материні чоботи. Халяви ще міцні, а передки

— вутлі, розповзтися можуть, "порхнути", як каже мати.

— Я тільки за ворітьми постою...

Він навмисне робить свій голос благальним-благальним, щоб розжалобити матір, а вона — й не подивиться: вуста — зледве ворушаться, погляд — скляний, маревцем повитий. Про що думає? Мабуть, про батька, від якого з армії немає жодної вістки. Тарас і собі замислюється про батька (високий, з щасливими бровами-місяцями, з голосом мелодійним, по-весняному прозорим), а згодом:

— Щоб вух не одморозив, то дайте свою хустку. Надворі — сніг іскристими голками блищить, шпигає очі,

стелиться по ньому срібно-сліпуча доріжка. На вербах інею того, і на березах, і на вишнях — ніби дерева маскувальні халати повдягали, щоб од куль і снарядів поховатись. А погрібник геть-чисто зник під білим покривалом, тільки сліди ведуть до нього, по них і вгадаєш. Клуня ж зверху добре запнулась, а стіни — жовті, виказують її... І все село

майстерно сховалось од війни, притаїлось, голосами не гомонить, скрипом полозів не озивається. Лишень де-не-де сотаються річечки голубого диму з бовдурів, і то не вгору, ніби бояться, а понад землею стеляться.

— Тарасе!

Це Петрусь Дудка кличе зі свого подвір'я. Стоїть на порозі

— також у материній вовняній хустці, в материному піджаку до п'ят. Якби голосу не подав, то й не впізнав би, подумав, що хтось чужий.

— Ти нічого не чув? —— питає Дудка й озирається навсібіч так, наче боїться, що хтось підслуховує.

— А що? — й собі насторожується Тарас і теж підозріливе поглядає туди-сюди.

— Так-таки й не чув? — ще тихішим голосом перепитує Дудка, і його лице аж вигострюється од прихованого хвилювання.

Тарас уже неспроможний нічого запитати і тільки сопе. Петрусеве обличчя блідне-блідне, і, нарешті, хлопець каже свистячим шепотом:

— У Писарівці хтось уночі дві німецькі машини спалив! Тарас поступово наливається важким холодом, який скоро

змінюється теплом, і перегодя питає:

— А хто?.. Де?..

Біжать на горбок біля колгоспного садка, беруться розглядати Писарівку, що лежить за широким ставом у розлогому яру. Сусіднє село

— наче вимерло. Хоч би собака тобі пробіг... Тільки ген-ген чорні ворони скачуть по білому тлу. І все. Де ж спалено ті машини? Мабуть, у невидимій прожилці яру, не інакше. А кортить побачити, хоч бери і в Писарівку оце біжи через став. Але що, коли там облава?

Сонця навколо — з мерехтючими гострячками, з розплавленим сяянням — повнісінько. Аж на душі від нього тепло, ніжність розлітається разом із кров'ю. Шкода тільки, що людей майже не видно. Щойно прорипів хтось у завулку, попурхало соковите сичання снігу — й наче не було його, наче примарилось.

— А ти знаєш,— знову починає Дудка, чомусь забуваючи про Писарівку й про те, що вони хотіли побачити там,— а ти знаєш, дід Тодось і тепер на скрипці грає!

— Невже?

— Ну! Розказують. Нікого не боїться — і край.

Тарас хоче ще щось запитати, але так і завмирає з на-піврозтуленим ротом. Таки неабияк вражає, що непоказний дід Тодось, з якого ще недавно всі хлопці чомусь насміхались, що він днями й вечорами тільки те й робить, що водить смичком по струнах,— що цей дід Тодось і тепер не кинув музики. Всі ховалися по хатах, закопаним у землі чи в інших потайних місцях берегли своє добро, свій харч, не кожен зважувався говорити те, що думає, були такі, що й на повен зріст не випростувалися, згорблені та зігнуті ходили, а в цей час миршавий дід Тодось, ніби нічого не сталось, як і раніше, грав на скрипці!

— А ти не брешеш? — врешті спромігся запитати Тарас.

— Таке!.. Я сам чув од людей, що з брехунами не знаються. Отой дивакуватий дід Тодось, що в спеку ходив у

ширококрисому солом'яному брилі, в хрумкій полотняній сорочці, а на всіх позирав так, ніби щось таке знав, про що інші й не здогадуються. Його вистачило на те, щоб і тепер не забути скрипку, не закинути її в темний куток. Але зараз це вже не здавалося смішним і не будило глузів.

Через глибокі сніги добираються на околицю, де самотою примостилась під двома старими тополями дідова хата. Ще оддалік стишують ходу, починають затаювати дух, сторожко приглядаються до порожнього обійстя, до сірої латки дверей. Ось та латка все виростає, блимачки вікон — також, а бовдур хоч би димком тобі позіхнув! Пусткою віє од господи, проте хлопці не осмілюються йти далі, зупиняються на городі — й прислухаються. Срібна тиша сонячного морозного дня пливе й пливе у їхні вуха. Хоч би яким-небудь звуком озвалось — ні! Хоч би сани де-небудь проспівали чи горобці зайшлися в лементі.

Все дужче напружують слух — і від того обом незабаром починає здаватися, що чують голос скрипки. Журливе квиління ось ледве-ледве прорізалося, потремтіло-погойдалось і зникло, зоставивши в душі щемко-солодкий слід... Ось знову зазвучало — немов забринів, переплутавшись між собою, жмуток променів. І полинуло в причаєно-дрімливі поля, намагаючись пробудити їх і розворушити. Було в тій мові жмутка сонячних променів стільки радісного настрою, що навколишня зима зненацька перестала здаватися такою мертвою, позбулася вимушеної байдужості — ожила й усміхнулася.

— Чуєш? Чуєш? — допитувався Дудка й прикладав до вуха долоню ківшиком. Лице його змінилося — жеврів по ньому рум'янець, а навколо тих пелюсток рум'янцю біло-біло, наче повідмерзало; очі стали схожі на гарячі зірки,— Чуєш?

Ще до них долинав гіркувато-сонячний голос скрипки. До нього прислухалися городи, хати, пустельні поля й саме небо, що немов опустилось нижче, доброзичливо настроївшись. Мабуть, хлопці стали частинкою того голосу скрипки, бо деякий час аж і іе пам'ятали себе, а коли отямились, то відчули, що намерзлися. Піані з місця якимось

несподівано лякливим зворушенням, кинулися геть, а коли опинились далеченько від дідової хати, то зупинилися, прислухаючись. Проте нічого не почули, крім мовчання снігів і настороженого безголосся села.

— Сюди скрипка не долетить,— з жалем сказав Дудка.

— Треба було до нього в хату зайти,— мовив Тарас.

— Хіба до нього зайдеш? — заперечив товариш.— Там стільки снігу під дверми наметено, що не пролізеш. Він і сам надвір не потикається.

— А як живе?

— Та як? Живе — і все.

Коли опинилися майже вдома, Дудка знову озирнувся і гавсібіч з таким виглядом, ніби й справді хтось міг підслухати, і сказав:

— Нікому не скажеш?

— Що? — й собі озирнувся Тарас.

— Не щокай!.. Нікому не скажеш?

— Нікому.

Дудка притулився губами до Тарасової щоки й зашепотів:

— Завтра зранку підемо на гатку й поллємо водою оту закрутину щоб намерзло, щоб слизькою стала.

— А навіщо? — не міг второпати.

Дудка для певності ще раз озирнувся. Й знову залоскотав Тарасову щоку шорсткими губами.

— Йтиме німецька машина, то на повороті, де поллємо водою, посковзнеться і звалиться в став.'

Думав — сваритиме мати, що так довго никав десь, не приносив їй чобіт і хустки, а мати хоч би що. Мабуть, подобріла трохи, поки його вдома не було. То сам зізнався, де був і що бачив.

— Ну й вигадали ж! — усміхнулася мати.— Немає діда Тодося в селі уже другий тиждень.

— Нема? — здивувався Тарас.

— А нема! Бо не було чого їсти, то подався до своєї дочки в Писарівку, в неї живе.

До вечора про це більше не розмовляли. А ввечері мати сказала:

— То могло бути, що чули скрипку. Бо зі мною теж так буває, коли йду повз дідову хату. Йду — і чую скрипку. Добре знаю, що нема Тодося — двері замкнено, не прометено біля порога,— а однаково здається, що грає хтось і грає...